

πὸν τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων σχέσεις τῆς θρησκευούσης προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, τὰ καθήκοντα, ποὺ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ἢ θρησκευτικὴ του συνείδησις.

Ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὴν θεότητα, ἢ μᾶλλον ἢ βίωσις τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς, δὲν εἶναι ἀρκετὴ κατὰ τὸν ποιητὴν. Δέον νὰ ἐξελιχθῆ εἰς προσωπικὴν σχέσιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐκδηλουμένην τὸ μὲν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς του τελειώσεως, τὸ δὲ διὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ δράσεως. Οὕτω τὸ βίωμα τοῦ Θεοῦ χρησιμεύει ὡς ἐντολή, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀκόμη μὴ δεδομένον, καὶ προβάλλει ὑψηλὰς ἀπαιτήσεις εἰς τὴν βούλησιν. Εἶναι λοιπὸν ἐσφαλμένη ἡ ἀντίληψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θρησκευτικότης τοῦ Ρίλκε εἶναι ἡσυχαστικὸς μυστικισμὸς, ὅστις ὡς ἰδανικὸν τοῦ βίου προβάλλει τὴν ἀσκησιν, τὴν μόνωσιν, τὸν μοναχικὸν τρόπον τῆς ζωῆς. Ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις ἀποτελεῖ διὰ τὸν ποιητὴν προπαρασκευαστικὸν ἀπλῶς στάδιον. Διότι ἡ βιοθεωρία του φέρει χαρακτῆρα δυναμικόν. Ὅμιλεῖ περὶ ἐξελίξεως, προσπαθείας, ἀγῶνος, ὠριμάνσεως, καρποφόρου ὑπηρεσίας χάριν τῶν ἄλλων. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα ἀναγινώσκομεν εἰς μίαν ἐπιστολήν του : «Τὸν Θεὸν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ λατρεύῃ μόνον ἐφ' ὅσον ζῆ τὴν ζωὴν μέχρι τελειώσεως. Δημιουργία τοῦ Θεοῦ σημαίνει παροχὴν ὅλον ἐν ἀνωτέρων μορφῶν εἰς τὴν ζωὴν . . . Μὲ ἄλλας λέξεις, καταβίβασιν τοῦ Θεοῦ μέσα εἰς τὴν ζωὴν ἢ ἀναβίβασιν τῆς ζωῆς μέχρι τοῦ Θεοῦ». Παραπλήσια διδάσκει καὶ εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» διὰ τῶν στίχων :

Μὲ τὴν πράξιν μόνο σὲ πιάνουμε,
Καὶ μόνο μὲ τὰ χέρια σὲ φωτίζουμε.

ΛΓ΄.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ βιώματος τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαρκῆ πρὸς αὐτὸν ἐπαφήν, ἀνέλυσαν καὶ ἄλλοι καὶ ἡ Εὔα Wernick εἰς μίαν διαφωτιστικὴν πραγματείαν της περὶ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ποιητοῦ. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ἐπόμενα : Ἐν πρώτοις ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος κατάστασιν ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ τὴν διάθεσιν, ποὺ δημιουργεῖ τὸ συναίσθημα τῆς

ἀσφαλείας καὶ ἡ βεβαιότης τῆς προσκλήσεως σταθεροῦ κέντρου τῆς ὑπάρξεως. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐπαναλαμβάνεται τὸ βίωμα ἐκεῖνο διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν αἰωνιότητα. Χρειάζεται δηλαδή ἀδιάκοπος ἄγων πρὸς διαρκῆ ἐπανάκτησιν τῆς ἐκ τῆς ἐπαφῆς ἐκείνης πρὸς τὸν Θεὸν ἀπορροούσης γαλήνης τῆς ψυχῆς. Διότι ὁ Θεὸς δὲν παραμένει πάντοτε κατ' ἄμεσον τρόπον ἐγγὺς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς :

Κι' ἂν ἀκόμα τὴ νύχτα κανένας σὲ πιάνη,
Ποῦ νὰ πρόπη στήν προσευχή του νὰ ρηῆς,
Μένεις ὁ ἐπισκέπτης,
Ποῦ τὸ δρόμο σου πάλι τραβᾷς.

Καί :

Ποιὸς μπορεῖ νὰ σὲ κρατήση, Θεέ ;
Γιατὶ εἶσαι μόνο δικό σου,
Χωρὶς κανενὸς ἰδιοχτήτη χέρι νὰ σ' ἐνοχλῆ.

Καὶ διὰ τὸν μᾶλλον πρόθυμον δὲν εἶναι δεδομένον ἐπὶ τῆς γῆς νὰ εὑρίσκειται ἀδιαπτῶτως πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ διατηροῖ ἄνευ διακοπῆς τὴν μυστικὴν ἐκείνην σχέσιν πρὸς αὐτόν :

Κι' ὅποιος ἀκόμα σ' ἀγαπᾷ
Καὶ ξεχωρίζει τὸ πρόσωπό σου
Μέσα στὸ σκότος,
Δικό του δὲν σ' ἔχει κι' αὐτός.

Ἡ προσπάθεια πρὸς ἐπίτευξιν τούτου συνίσταται εἰς τὴν ἐν- τὸς ἡμῶν διατήρησιν τοῦ πυρῆνος τοῦ θείου ἐλευθέρου καὶ καθαροῦ, ὡς καὶ εἰς τὴν αὔξησιν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ τέως τρόπου τοῦ βίου, ἔφ' ὅσον καθωρίζετο οὗτος μόνον ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς ἔξωθεν ἐντυπώσεις. Λοιπὸν προσωπικὴ ἀπόφασις, διὰ τῆς ὁποίας ἐκλέγομεν τὸν Θεὸν ὡς ὁδηγὸν τοῦ βίου καὶ ὡς σκοπὸν αὐτοῦ, δηλαδή ἐμβάλλομεν τὴν προσωπικὴν μας ζωὴν μέσα εἰς τὴν πλήρη νοήματος μεταφυσικὴν συνάρτησιν τοῦ σύμπαντος. Ὅπου ἐλλείπει ἡ ἡρωϊκὴ αὐτὴ ἀπόφασις τῆς ἐκλογῆς, ὁ βίος ἡμῶν δαπανᾶται εἰς τὰ ἐπουσιώδη, χάνομεν τὸ κέντρον τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀποθνήσκομεν ὄχι τὸν ἰδικόν μας, ἀλλὰ τὸν ἀλλότριον θάνατον, τὸν θάνατον, ὅστις ἐπέ- ρχεται ἔξωθεν, ἐξαφανίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ σημαίνει τὸ τέλος

παντός προσωπικοῦ βίου. Τοῦναντίον διὰ τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης ὠριμάζομεν διὰ τὸν σπάνιον, τὸν εἰς ἡμᾶς προσήκοντα θάνατον, ἐπειδὴ ὁ βίος ἡμῶν προσκτᾶται νόημα καὶ σκοπὸν. Ὁ τοιοῦτος θάνατος δὲν εἶναι τὸ τέλος, ἀλλὰ μεταμόρφωσις καὶ μετάστασις εἰς τὴν ἀπόλυτον μορφήν τῆς ὑπάρξεως, ἐπιστροφή εἰς τοὺς κόλπους τοῦ θείου. Ὁ ποιητὴς παρέχει δι' ἀφθόνων στίχων ἔκφρασιν εἰς τὰς ἰδέας ταύτας :

Νὰ ἐλευθερώσω θέλω τὰ αἰσθήματά μου
Τὰ πιὸ εὐλαβικά,
Θέλω δλόσχημο νὰ σὲ καθρεφτίζω.

Μ' αὐτὴ τὴν αὔξησιν τῆς ἐπιστροφῆς
Θέλω νὰ σὲ ὁμολογῶ,
Σὰν κανέναν ὡς τὰ τώρα
Νὰ σὲ κηρύττω θέλω.

Βλέπεις, θέλω πολλὰ
Κ' ἴσως τὰ θέλω ὅλα.
Τὸ σκότος κάθε ἀπέραντης πτώσεως
Καὶ κάθε ἀνεβάσματος τὸ λαμπερὸ παιχνίδι.

Συνέπεια τῆς ψυχικῆς αὐτῆς μεταλλαγῆς, τῆς ἐκουσίας στροφῆς πρὸς τὴν διηνεκῆ ἀφοσίωσιν τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεθημένην τάξιν, εἶναι ἡ μεταβολὴ τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐκτὸς αὐτοῦ κόσμον, πρὸς τὴν φύσιν, πρὸς τοὺς συνανθρώπους καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν. Οὕτω ἀνακαλύπτει τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξηροτημένην ἐνότητα τοῦ ἑαυτοῦ πρὸς ὅλα τὰ ὄντα, ἔμψυχα καὶ ἀψυχα. Ἀνευρίσκει εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὅλα ἀντανεκλοῦν τὸ φῶς τῆς θεότητος καὶ ὅλα διηγοῦνται τὴν παρουσίαν του :

Τὸ κῦμα ἀκόμα εἶσαι πάντα,
Ποὺ πάνω ἀπ' ὅλα κυλᾷ.
Κι' ὅλα δὲν εἶναι παρὰ ὁ πέπλος σου μόνο.

Πανταχοῦ βλέπει τὰ ἴχνη τῆς θεϊκῆς δράσεως. Ἐκ τούτου ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη πρὸς ὅλα τὰ ὄντα, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν Φραγκίσκου τοῦ ἐξ Ἀσσίσης :

Σὲ βρίσκω σ' ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα,
Ποῦ τ' ἀγαπῶ
Καὶ τᾶχω σὰν ἀδέρφια.

Τρίτη τις συνέπεια συνίσταται εἰς τὴν πλήρωσιν ὑπερπροσωπικῶν, πέρα τοῦ ἀτόμου χωρούντων αἰτημάτων. Τοιαῦτα εἶναι ἢ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ χάριν αὐτοῦ ἐργασία, ἢ δημιουργία ἀξιῶν, αἵτινες αὐξάνουν τὸ θεϊκὸν περιεχόμενον τῆς ζωῆς. Στροφή λοιπὸν πρὸς τοὺς ἄλλους, διὰ τῆς πρὸς τοὺς ὁποίους σχέσεως συλλέγομεν ἐμπειρίαν καὶ λαμβάνομεν γνῶσιν τῆς κοινῆς μοίρας παντὸς ἀνθρωπίνου :

Δοκίμασέ τα ὅλα,
Ὅμορφιὰ καὶ τρόμο.

Ἀποδημία διὰ μέσου ὄλων τῶν τραγικότητων, ποῦ ἐμφανί-
ῃ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, ἀποδημία ὀδυνηρὰ καὶ μακρά, ποῦ ὀδη-
γεῖ ὅμως εἰς τὸν Θεόν. Διότι :

Ὁ δρόμος ποῦ φέρνει σὲ σένα
Εἶναι τρομακτικὰ μακρός.

Κατὰ τὸν δρόμον αὐτὸν γνωρίζομεν ἀνθρώπους, ποῦ δὲν ζοῦν ἀληθινὰ τὴν δυνατὴν εἰς αὐτοὺς ζωὴν, ἀλλ' εἶναι τρόπον τινὰ παθητικὰ ὄργανα τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ρέει ἡ θεία ζωή. Ἐπειτα ἄλλους, τοὺς ἐκλεκτούς, οἱ ὁποῖοι ζοῦν συνειδητὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ζωὴν, ὑπηρετοῦν οὕτω ὡς αὐτοτελῆ κέντρα δυνάμεως τοὺς θείους σκοποὺς καὶ εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ δρόμου πρὸς τὸν Θεόν. Τρίτον τοὺς ἀγαπῶντας, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦλάχιστον τῆς ἀγάπης, συλλέγουν διὰ τὸν Θεόν. Διότι τὴν ἀγάπην χαρακτηρίζει κατὰ τὸν Ρίλκε ὁ καθαγιασμός μιᾶς τελετῆς, ποῦ φέρει μυστηριακὸν χαρακτῆρα.

Ὡς νέα τέλος συνέπεια τοῦ βιώματος ἐκείνου τῆς θεότητος, ἐμφανίζεται ἡ ἰδέα τῆς πτωχείας. Ἀλλ' ὅπως διακρίνομεν μεταξὺ ψευδοῦς καὶ ἀληθοῦς ἀγάπης, οὕτω ὀφείλομεν νὰ χωρίζωμεν καὶ τὴν ἀληθῆ πτωχείαν ἀπὸ τὴν ψευδῆ. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὴν ἔλλειψιν τῆς ὑλικῆς κτήσεως, ἀλλὰ τὴν ἐσωτερικὴν κενότητα. Ἡ γνησία τοῦναντίον συνίσταται εἰς τὴν πληρότητα τοῦ ψυχικοῦ βίου, εἰς τὴν ἀλκὴν τῆς προσωπικότητος, ἣτις μεταβάλλει ὁλόκληρον τὸν κόσμον εἰς ἐσωτερικότητα καὶ ζῆ

διὰ τῶν ἀξιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ της βίου. Εἶναι λοιπὸν ἡ φάσις ἐκείνη τῆς τελείας ὠριμάνσεως καὶ τῆς μονώσεως ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῆς μορφῇ :

Γίνομαι κύριος κάθε ὁμορφιάς
Κι' ἀνάβω σὰν σιγανάδα ἀστρική
Πάνου στοῦ χρόνου τὴν παράξενη πολιτεία.

Ἡ πτωχεία αὕτη καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀνεξάρτητον ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ ἀκτινοβολεῖ ὡς λαμπηδὼν ἐκ τῶν ἐνδον, ὡς αἴγλη μιᾶς πλουσίας, πλήρους καὶ εἰς αὐτάρκειαν ὑψωθείσης ψυχῆς, ἡ ὁποία κρύπτει μέσα της ὁλόκληρον τὸν κόσμον, ἐπειδὴ τὸν μετέβαλεν εἰς ψυχικὸν περιεχόμενον.

ΛΔ'.

Θὰ ἦτο παρανόησις τοῦ Ρίλκε, ἂν ἤθελεν ἐκλάβει κανεὶς τὴν ἔξαρσιν αὐτὴν τῆς ἐσωτερικότητος ὡς ἀποξένωσιν ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν ἢ ἄρνησιν αὐτοῦ. Δέον νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς διαμαρτυρία μόνον κατὰ τοῦ μηχανοκρατικοῦ καὶ ὑλιστικοῦ πολιτισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ ὁποῖος θανατώνει τὴν ψυχὴν :

Σὰν μαραμένο ἄκρο
Κάποιου φύλλου,
Τὸ λαμπερὸ τὸ ἔνδυμα
Ποὺ πέταξεν ὁ Θεός.

Ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ, τὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν δέχεται ὁ Ρίλκε. Τονίζει διαρρήδη τὴν δρασίαν ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τῆς ὁποίας χαρίζομεν εἰς πᾶσαν ζωὴν τὸν Θεὸν ὡς ἓνα χαμόγελο ἢ ὡς μίαν εὐχαριστίαν. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται κυρίως διὰ τῶν ὑψηλῶν δημιουργημάτων καὶ διὰ τῶν ἀληθινῶν ἀξιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζομεν ἐν αἰσθητῇ μορφῇ κάτι τὸ θεϊκόν. Προϋπόθεσις ὅμως αὐτῶν εἶναι ὁ πλοῦτος καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ἐπίτευγμα καὶ προσωπικότης ἐξαρτῶνται τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὄργανα τοῦ Θεοῦ, ἕκαστος κατὰ τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν χαρισμάτων, ποὺ τοῦ ἐδόθησαν. Ἐκαστος δημιουργεῖ ἐν

χρόνω καὶ χώρῳ κάτι, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναλάμπει αἰώνιον τι, πού κατολισθαίνει ὡς ἴλαρὰ ἀκτὶς ἀπὸ τὴν σφαιραν τοῦ θείου. Ὁ καθένας προεκτείνει οὕτω τὴν ἀξίαν καὶ τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεώς μας εἰς ἓνα μακρυνὸν μέλλον.

Ἐπὶ τὴν ἔννοιαν ταύτην καλεῖ ὁ ποιητὴς τὸν Θεὸν Υἱόν, ἐπειδὴ δημιουργεῖται ἀπὸ ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς, παράγεται ἐξ ἡμῶν ἐν χρόνῳ, διοχετεύεται οὕτως εἰπεῖν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὸν χῶρον, προσλαμβάνει ἔνδυμα καὶ μορφὴν. Περὶ τοιαύτης γεννήσεως τοῦ Θεοῦ ὅμως ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλῶμεν μόνον ἐφ' ὅσον δημιουργοῦμεν κάτι ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Γίγνεσθαι, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ καταγωγὴν μας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐμβάλλομεν τὸν Θεὸν μέσα εἰς τὰς γηίνους σχέσεις. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ὁ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξος ἰσχυρισμὸς τοῦ Ρίλκε, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι βέβαια διὰ νὰ ὑπάρχη αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀλλὰ διὰ νὰ πραγματοποιηθῆται τὸ νόημά του.

Τί θὰ κάνης, Θεέ, ἂν πεθάνω ;

.....

Μαζὶ μὲ μένα χάνεις τὸ νόημά σου.

Ἔστερ' ἀπὸ μένα δὲν ἔχεις σπίτι, πού μέσα νὰ σὲ χαιρετίζουν λόγια, οἴκεια καὶ θερμά.

Ἐξ ὅσων εἶπομεν, γίνεται φανερόν ὅτι τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» περιέχει ὠρισμένην ἠθικὴν, ἣτις θέτει τὸν ἀνθρώπον ἐνώπιον μιᾶς ἀπεράντου ἀποστολῆς. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη, ὁ προορισμὸς οὗτος, φέρει διττὸν χαρακτῆρα. Ἀναφέρεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τοῦ αἰτόμου καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὰ ἐπιτεύγματα ἡμῶν μέσα εἰς τὸν κόσμον. Καὶ κατὰ τὴν μίαν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ἀντίθεσιν, ἀντινομίαν μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ὀφείλειν, μεταξὺ τοῦ Δύνασθαι καὶ τοῦ Βούλεσθαι. Διότι οὔτε ἡμεῖς εἴμεθα ποτε ὅ,τι ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα, οὔτε τὰ ἐπιτεύγματά μας. Παντοῦ ἐπικρατεῖ ὁ νόμος τοῦ ἡμιτελοῦς, τὰ πάντα διέπει ἡ μοῖρα τοῦ μὴ ἀπηρτισμένου. Ἔστερα ἀπὸ κάθε βαθμίδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήλθομεν, ἐμφανίζεται μία νέα, εἰς τὴν ὁποίαν δεόν νὰ φθάσωμεν, ἐπειδὴ τὴν τελειώσιν του εὕρισκει τὸ πεπερασμένον μόνον μέσα εἰς τὸ Ἀπόλυτον, ὅπερ δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἐπὶ τῆς γῆς ὑπο-

χρεούμεθα διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ ζῶμεν τὴν ζωὴν μας κατὰ κύκλους, οἱ ὅποιοι γίνονται κάθε φορὰν ὅλον ἐν μεγαλύτεροι. Τὸν ὕστατον ὅμως δὲν εἶναι δεδομένον εἰς ἡμᾶς νὰ τελειώσωμεν κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον :

Μὲ χέρια σὲ χτίζουμε τρεμουλιαστὰ
Καὶ σωρεύουμε πέτρα πάνω στὴν πέτρα.
Μὰ ποιὸς μπορεῖ νὰ σὲ τελειώσῃ,
Μεγάλῃ ἐσὺ ἐκκλησιά.

Καί :

Τί εἶναι ὁ κόσμος ;
Συντρίβεται
Προτοῦ τοὺς πύργους σου
Στεγάζουν θόλοι,
Προτοῦ ἀπὸ ἀπέραντα μουσαϊκὰ
Τὸ λαμπερό σου ξεπροβάλλῃ μέτωπο.

Οὔτε ὁ καθ' ἕνα οὔτε ὅλοι μαζί κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς διαδοχὴν τῶν γενεῶν. Ὁ ὕστατος προσωπικὸς κύκλος, τὸν ὅποιον δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἄτομον, συντελεῖται κατὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τὴν παροῦσαν ζωὴν, ὅτε ἡ ψυχὴ μεθίσταται εἰς τὴν ὑπερβατικὴν περιοχὴν τῆς θεότητος, ὅπου λαμβάνει γνῶσιν τοῦ Ἐξοφύτου καὶ περιβάλλεται τὴν ἰδίαν αὐτῆς νέαν καὶ αἰωνίαν μορφήν. Ὁ ὕστατος ὅμως κύκλος καθόλου, ὅστις σημαίνει τελείωσιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, θὰ πραγματοποιηθῇ κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων. Τότε ὁ μὲν κόσμος ὡς ὅλον θὰ κατολισθήσῃ ὀπίσω εἰς τὸ Ἐξοφύτον, τοῦτο δὲ θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πλήρη καὶ αἰωνίαν σιγὴν τῆς πρὸ τῶν αἰώνων, τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως. Μέχρι τῆς τελειωτικῆς αὐτῆς φάσεως, ὅτε τὰ πάντα θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν μεγάλην μόνωσιν, θὰ παραμένουν ὅλα μεταβατικὸν στάδιον, ἀνικανοποίητος κίνησις, ἐξέλιξις.

ΛΕ΄.

Τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» συνδέεται καὶ πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰ μετ' αὐτὸ ἔργα τοῦ Ρίλκε. Ἐκεῖνα ἤμποροῦν νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς προανακρούσματα τῆς θρησκευτικῆς διαθέσεως, πού ἐκφράζει τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Ταῦτα ἐμφανίζουν τὴν συνέχισιν αὐτῆς καὶ τὰς ποικίλας διαμορφώσεις. Ἦδη τὰ «Πρῶτα ποιήματα» φέρουν μυστικίζοντα χρωματισμόν, μαρτυροῦν τὴν ζήτησιν τοῦ Θεοῦ καὶ δεικνύουν τὴν ἀγάπην τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν μόνωσιν. Εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Εἰκόνων» πειρᾶται νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὰς ἔξωθεν ἐντυπώσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἑξωτερικὴν ἐμπειρίαν εἰς τὸ ἑσωτερικὸν βίωμα. Τὰ πράγματα τὰ αἰσθάνεται ὅλον ἐν συγγενέστερα, ἢ ἀγάπη του πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἐμφανίζεται διαρκῶς καθαρωτέρα, ἢ διάκρισις μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ, λαμβάνει μορφήν σαφοῦς γνώσεως. Καθόλου, τὰ ἴχνη τῶν θεμάτων, πού περιέχει τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», ἀνευρίσκονται εἰς τὰς εἰκόνας τῆς συλλογῆς αὐτῆς. Τὰ «Νέα ποιήματα» ἐγράφησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τέχνης τοῦ Rodin. Διὰ τοῦτο ἀποτελοῦν ἀγῶνα πρὸς μορφήν, πρὸς ὑπόταξιν τοῦ βιώματος εἰς τὴν μορφήν, τῆς ὕλης εἰς τὸ εἶδος, πρὸς ἑναρμόνισιν ἐκφράσεως καὶ βιώματος. Ἐν τούτοις εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο περιλαμβάνεται σειρά ποιημάτων, πού ἀναφέρονται εἰς τὸν καθεδρικὸν ναόν, τὰ ὅποια ἀποκαλύπτουν τὸ θρησκευτικὸν βίωμα τοῦ ποιητοῦ, ὡς εἶχε διαμορφωθῆ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς των. Ἀπὸ αὐτὰ καταφαίνεται ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὰ πράγματα, πρὸς τὰ ὅποια αἰσθάνεται συνδεδεμένον μυστικᾶ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὰ ὅποια ἐμψυχώνει. Χρησιμοποιεῖ εἰκόνας ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀσχολεῖται περὶ τὸ θέμα τοῦ θανάτου, δεικνύει τὴν προστασίαν του διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν συγκέντρωσιν καὶ τὴν μόνωσιν. Σπανίως ὁμως ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἐπιστρέφει ταχέως εἰς τὸν μυστικισμόν, ὡς ὁ κομήτης εἰς τὴν ἡλιακὴν ἐστίαν. Μαρτύρια τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς εἶναι αἱ «Ἱστορίαι περὶ τοῦ καλοῦ Θεοῦ» καὶ ὁ «Malte Laurids Brigge», δύο πεζὰ ἔργα, τὰ ὅποια συνορεύουν καὶ χρονικῶς πρὸς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Εἰς τὸ

πρῶτον εὐρίσκομεν τὴν αὐτὴν ζήτησιν τοῦ Θεοῦ, τὴν αὐτὴν πα-
ράστασιν περὶ τῆς παρουσίας του μέσα εἰς ὅλα, τὴν αὐτὴν
ιδέαν περὶ δημιουργίας τοῦ Θεοῦ μέσα εἰς τὸν χρόνον διὰ τοῦ
ἀνθρώπου, τὴν πεποίθησιν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀδυνατεῖ νὰ ὑπάρχη
χωρὶς ἡμᾶς, τὰ θέματα τῆς πτωχείας καὶ τοῦ θανάτου, τὴν ἐνό-
τητα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ζωῆς. Τὸ δεύτερον δύναται νὰ θεω-
ρηθῇ ὡς συμπλήρωμα τοῦ τρίτου μέρους τοῦ «Βιβλίου τῶν
᾽Ωρῶν». Ἀπὸ τὰ βάθη, εἰς τὰ ὁποῖα κατήλθε διὰ τοῦ τελευ-
ταίου τούτου, ἐπιστρέφει πλουσιώτερος, ὄχι ὅμως καὶ λυτρωμέ-
νος. Διότι συναποκομίζει τὴν γνῶσιν ὅτι οὐδέποτε ἠμπορεῖ κα-
νεῖς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα, ὅτι ἡ ἐνωσις μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ πλή-
ρης πραγματοποίησις τοῦ πόθου τῶν μυστικῶν, παραμένει ἀνε-
πίτευκτον αἶτημα. Οὕτω ἡ ζήτησις τοῦ Θεοῦ καταλήγει εἰς τὴν
ἀπελπισίαν, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς ὀδυνηρὰν ἐρημίαν. Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν
περιδινεῖται πλέον ὁ ποιητὴς γύρω ἀπὸ τὸν Θεόν, δὲν προ-
σπαθεῖ νὰ συλλάβῃ αὐτὸν δι' εἰκόνας, δὲν αἰσθάνεται αὐτὸν ὡς
γείτονα. Διότι ἔχει ὑψωθῆ εἰς ἀπρόσιτον, ἀκατανόητον, ὅπως
ἀλλότριον ὄν. Τὸ ἀπρόσιτον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν του, τὴν
ἰδιαιτάτην του φύσιν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ὁμιλεῖ εἰμὴ σπα-
νίως μόνον εἰς τὰ ἐπόμενα ἔργα περὶ αὐτοῦ. Τὴν θέσιν αὐτοῦ
λαμβάνουν οἱ ἄγγελοι. Οὕτω εἰς τὸν «Βίον τῆς Μαρίας» ὁ Θεὸς
ἐξαφανίζεται εἰς τὰ βάθη τοῦ ὑπερβατικοῦ, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι εἶναι
πανταχοῦ παρόντες. Παραπλήσιόν τι παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ
«Σονέττα εἰς τὸν ᾽Ορφέα». Εἰς αὐτὰ ὅμως ἐξαίρεται ἰδιαζόντως
ὁ θάνατος. Τὸ βασίλειον τῶν νεκρῶν εἶναι μία μεγάλη καὶ ἥσυ-
χος πραγματικότητα, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὁποῖαν ἡ ζωὴ ἐμφανί-
ζεται ὡς μικρόν, πενιχρὸν φῶς. Τὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν δύο βιοῦ
ὁ ποιητὴς ὡς τελείαν ἁρμονίαν, ὅπως ὁ Ἡράκλειτος, οἱ Νεο-
πλατωνικοί, ὁ Goethe. Τέλος αἱ «Ἐλεγείαι τοῦ Δυίπο» ση-
μαίνουν τεραστίαν προσπάθειαν πρὸς ἀποπνευμάτως τῶν πρα-
γμάτων διὰ μίαν ἀκόμη φοράν. Συγχρόνως εἶναι ὀλοκληρωτικὴ
στροφή πρὸς τοὺς ἀγγέλους, τὴν νύκτα, τὴν ἐρημίαν καὶ τὸν θά-
νατον, ὅπως ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐν χρόνῳ δημιουργίας
τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν δημιουργεῖται πλέον ὁ Θεὸς
διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ οἱ ἄγγελοι. Ἐξ ὅλων τῶν ἔργων του,
τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων ἐμνημονεύσαμεν, ἐξαίρει ὁ Ρίλκε ὡς
«ἀχρονολόγητα» τὸ «Βιβλίον τῶν ᾽Ωρῶν», τὰ «Νέα ποιήματα»,

τὸν «Malte Laurids Brigge», τὰ «Σονέττα εἰς τὸν Ὅρφέα» καὶ τὰς «Ἐλεγείας τοῦ Duino». Τὰ ἔργα αὐτὰ δεικνύουν τὴν προϊούσαν ἐξέλιξιν τοῦ ποιητοῦ καὶ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς τὰ ἐπιτεύγματα, τὰ ὅποια ἐκφράζουν γνησιώτατα τὴν βαθυτέραν φύσιν αὐτοῦ. Ἡ ἀντιπαραβολὴ τοῦ Ἐπέκεινα πρὸς τὸ Ἐνθάδε συνδέει τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων αὐτῶν, εἰς ὅλα δὲ ἀπαντῶμεν τὴν ἰδέαν, κατὰ τὴν ὁποίαν κατάφασις τῆς ζωῆς καὶ κατάφασις τοῦ θανάτου εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Τὰς «Ἐλεγείας τοῦ Duino» χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος ὡς τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίαν καὶ διαμόρφωσιν τῶν προὑποθέσεων ἐκείνων, αἱ ὅποια ἐνυπάρχουν εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Ἄλλ' ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, ἐνῶ τὸ κέντρον τοῦ τελευταίου τούτου εἶναι ὁ Θεός, περὶ τὸν ὁποῖον περιστρέφονται τὰ πάντα καὶ τὸν ὁποῖον ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ ὁ ποιητής, παραιτοῦνται τοῦ ἐγχειρήματος τούτου αἱ «Ἐλεγείαι» χάριν τοῦ ὄντος ἐκείνου, ὅπερ κινεῖται καὶ ὑπάρχει, ὡς ἐντὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου, μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Τὸ ὄν τοῦτο εἶναι ὁ ἄγγελος. Αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τῶν «Ἐλεγειῶν». Διότι, ὅπως ἔλεγεν ὁ Ρίλκε εἰς τὴν Lou Andreas-Salomé, τὸ ἀντικείμενον τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» εἶνε πολὺ μέγαλο καὶ ὁ καλλιτέχνης ὀφείλει νὰ περιορίζεται εἰς μικρότερα. Ἀποσιωπᾶ λοιπὸν τὸν Θεὸν εἰς τὰ κατόπιν ἔργα του. Ὅτι μόνον τολμᾶ πλέον εἶναι ἡ ἐκφρασις τῆς δόξης του κατὰ τὸν τρόπον τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας. Οὕτω γίνεται ὅλη αὐτὴ ἡ ποιητικὴ του δημιουργία, ὅπως παρατηρεῖ εὐστόχως ἡ Ροὺθ Μόνιους, μία μεγάλη βυζαντινὴ εἰκάν, ἡ ὁποία ἀφήνει νὰ αἰσθανώμεθα μόνον τὸ ἀντικείμενόν της, τὸ ὁποῖον κρύπτει εὐλαβῶς ὀπισθεν τῶν ἀκινήτων της γραμμῶν. Αὐτὸς ὁ ἀποσιωπῶν ἑαυτὸν Θεός, ὁ ἄνευ ὀνόματος καὶ ὀπισθεν τῶν πραγμάτων αὐξάνων, εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ ποιητοῦ. Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται ὁ σύνδεσμος τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» πρὸς τὰ λοιπὰ «ἄχρονολόγητα» ἔργα. Ἄλλ' εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα δὲν ἀπευθύνεται πλέον κατ' ἄμεσον τρόπον πρὸς τὸν Θεόν, ὅπως εἰς ἐκεῖνο. Ἡ ἰδέα περὶ τοῦ μελλοντικοῦ Θεοῦ ὑποχωρεῖ. Ἡ παράστασις τοῦ Γίγνεσθαι, τῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς μεταμορφώσεως παντὸς ὄρατοῦ εἰς τὸ ἀόρατον. Μίαν μόνον φορὰν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ «Βι-

βλίου τῶν ᾿Ωρῶν» ἐπανευρίσκομεν τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως καὶ καθόλου τὰς ἰδέας, αἱ ὁποῖαι πληροῦν τὸ ἔργον ἐκεῖνο. Εἰς τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας γράφει κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὸ Borgely-Gård, τρία ἔτη μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Βιβλίου τῶν ᾿Ωρῶν». Ἡ διάθεσις, ἣτις διήκει δι' αὐτοῦ, φαίνεται εἰς ὑψιστον βαθμὸν ηὔξημένη εἰς τὰς ἐπιστολάς ἐκεῖνας. Τὰ βιώματα, πού ἐκφράζει τὸ «Βιβλίον τῶν ᾿Ωρῶν», ἀνακαλοῦνται ἐδῶ εἰς νέαν ζωὴν καὶ ὀδηγοῦν ἄφ' ἑαυτῶν εἰς νέας προσευχάς. Τὸ πρῶτον ποίημα τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ ἔργου τούτου, ὅπερ ὅμως δὲν συνετελέσθη, κατάγεται ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς του εἰς τὸ Borgely-Gård. Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἀπολείρας ταύτης πρὸς συνέχισιν τοῦ «Βιβλίου τῶν ᾿Ωρῶν» ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξύ δημιουργηθεῖσαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ρίλκε πεποίθησιν, τὴν ὁποίαν ὑποδηλώσαμεν ἄνωτέρω καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀντικείμενον τοῦ «Βιβλίου τῶν ᾿Ωρῶν» εἶναι πολὺ μεγάλο καὶ ὅτι ὀφείλει διὰ τοῦτο ὁ ποιητὴς νὰ περιορίζεται εἰς μικρότερα.

ΛΣΤ΄.

Ὁ Ρίλκε δὲν ἔχει μόνον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ περὶ κόσμου καὶ βίου θεωρίαν, ἀλλ' ὅπως ὅλοι οἱ μυστικοί, ῥέπει πρὸς προσωπικὴν καὶ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν, ἣτις ἀποκλείει πᾶσαν ἰδέαν μεσιτείας μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου διὰ τρίτων. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ποιητὴς ἀγνοεῖ τὸ θετικὸν θρησκευμα. Ἄλλ' ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἀπέναντί του, ποικίλλει ἀναλόγως τῶν φάσεων τοῦ βίου του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι εἰς ἕκ τῶν λόγων τῆς ἀντιγνωμίας τῶν ἐρμηνευτῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Εἰς μίαν σειρὰν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἀποσπάσματα, διήκουσα ἔννοια εἶναι ἡ ὁμολογία, τὴν ὁποίαν θέτει ὁ ποιητὴς εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ : «Δὲν εἶμαι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος νομίζεται ὅτι εἶναι». Δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνακουφίσῃ τὸ παράπονον καὶ τὴν ἔνδειαν μιᾶς μητρὸς. Ἄδυνατεῖ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα τῆς ὀρφανῆς ἂν θὰ ἐπανίδῃ τὴν μητέρα της εἰς τὸν οὐρανόν. Εἰς τὰ παιδιὰ ἐκμυστηρεῖται ὅτι δὲν εἶναι ἡ ζωὴ. Καὶ ἀλλαχοῦ βεβαιώνει ρητῶς ὅτι δὲν εἶναι Θεός. Ἐχομεν λοιπὸν πρὸ ἡμῶν θρησκευτικότητα, ἣτις δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐν στενωτέρῳ ἔννοιᾳ χριστιανικὴν. Δὲν παρατηρεῖται δὲ καὶ

ἄλλως εἰς αὐτόν, ὅπως εἰς τὸν Hölderlin, τὸν Nietzsche, τὸν Ibsen, ὁ διαρκῆς ἐκεῖνος ἀγὼν πρὸς τὸν Χριστὸν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, ὁ ὁποῖος παραμένει ἀμφίροπος, χωρὶς ὀριστικήν ἐκβασιν. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἀπαντῶμεν ἀρκετὰ ἴχνη τῆς πίστεως τῶν παιδικῶν χρόνων κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν. Ἀναφέρονται εἰς τὸν χριστιανισμὸν καθόλου ἢ εἰς τὸν καθολικισμὸν ἰδιαιτέρως. Ὁλον του τὸν βίον συνοδεύει ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Ἡ ἁγία Γραφή εἶναι καθημερινόν του ἀνάγνωσμα. Ἀγαπᾷ τὸν Αὐγουστῖνον, ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, γνωρίζει τὴν ἀξίαν τῆς προσευχῆς. Ὁ «Βίος τῆς Μαρίας», μαρτυρεῖ τὴν ἐπαφήν του πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ καθολικισμοῦ. Ἐπιθυμεῖ ὅπως κηδευθῆ κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Θέλει νὰ ἐνταφιασθῆ παρὰ τὴν ἀψίδα τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τῆς Rarogne. Ὁλον του τὸ ἔργον διαπνέεται ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία κυβερνᾷ τὸν κόσμον κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ συμφώνως πρὸς τὴν πίστιν τῶν μεγάλων μυστικῶν, ποὺ τονίζουσι τὴν *Ordinem Amoris*. Τῆς ἀγάπης αὐτῆς καθιστᾷ τὸν ἑαυτὸν του ὑποφύτην καὶ τοιουτοτρόπως ὑψώνει τὴν ἀποστολήν του εἰς θερησκευτικήν. Ὅχι ἀδίκως ἰσχυρίσθησαν ὅτι εἶναι *Anima Naturaliter Christiana*, ἡ ὁποία ὅμως παραμένει ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀδιαφορεῖ πρὸς τὰς ἱστορικὰς μορφάς, τὰς ὁποίας περιεβλήθη ὁ χριστιανισμός. Καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ματαίως κατεβλήθη προσπάθεια ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν καθολικισμὸν. Παρὰ ταῦτα ὅλη του ἡ ὑπαρξις εἶναι ἀναμονὴ τοῦ Θεοῦ, ὅστις κρύπτει τὸν ἑαυτὸν του μέσα εἰς τὴν ἀνωνυμίαν, τὴν νύκτα, τὸ σκότος. Καὶ ὅπως οἱ μυστικοὶ καλύπτει καὶ αὐτὸς τὸν Θεὸν αὐτόν, ποὺ τὸν προσμένει διὰ τῆς σιωπῆς καὶ τῆς νοσταλγίας, μέσα εἰς ὠκεανὸν ἀπὸ παρομοιώσεις, ἀλληγορίας, σύμβολα καὶ εἰκόνας. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Ρίλκε ἀγνοεῖ τὴν ἐννοίαν τῆς ἁμαρτίας καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς χάριτος. Αἱ χριστιανικαὶ παραστάσεις, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν παρ' αὐτῷ, οὐδεμίαν ἀμεσον σχέσιν ἔχουν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν. Εἶναι ἢ διὰ χριστιανικῶν μορφῶν ἀμφίεσις συναισθημάτων καὶ ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ὑπὸ οἵανδήποτε ἄλλην μορφήν. Ἡ ὑπὸ χριστιανικὸν ἐνδυμα ἐμφάνισις των ὀφείλεται εἰς δύο πινά. Πρῶτον εἰς τὴν λατρείαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἥτις

ἐπιδροῇ ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παιδικῶν του χρόνων. Αὐτὴ παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐχέρειαν νὰ περιβάλλῃ τὰ βιώματά του δι' εἰκό-νων καὶ νὰ καθιστᾷ αὐτὰ αἰσθητά. Δεύτερον, εἰς τὸ βίωμα τῆς Ρωσίας. Ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς χώρας ταύτης ἀποκομίζει βα-θείας ἐντυπώσεις, αἵτινες ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν φύσιν καθόλου τοῦ Ρώσου χωρικοῦ. Πρὸς ἔκφρασιν των ἡτο-φρυσικὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν κύκλον τῶν συμβόλων καὶ τῶν παραστάσεων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο ἰσχύει ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν». Εἰς αὐτὸ πρόκειται περὶ βιω-μάτων καὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν ἔχουν πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο ὁ στίχος, πού ἐκφράζει τὸ παράπονον, ὅτι ἡ Μαρία δὲν ἐγέννησεν ἀκόμη τὸν φορέα τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως :

Τὸν ποῖο μεγάλο δὲ γέννησα, ἀλλοίμονο, ἀκόμα.

Ἀπλῶς χρησιμοποιεῖ καὶ ἐδῶ, ὅπως πρότερον εἰς τὰ Ἄσματα τῶν ἀγγέλων καὶ εἰς τὰς προσευχὰς τῶν νεανίδων πρὸς τὴν Μα-ρίαν, τὰς παραστάσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδικῶν του βιωμάτων. Βραδύτερον, αἱ βιβλικαὶ προσωπικότητες καὶ τὰ γεγονότα τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας δὲν χρησιμεύουν πλέον ὡς ἔξωτε-ρικὸν πλαισίωμα, ἀλλὰ γίνονται ἀντικείμενον τῆς θεωρήσεως καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ποιητοῦ. Μερικὰ ἐκ τῶν «Νέων ποιημάτων» καὶ ὁ «Βίος τῆς Μαρίας» ἐμφανίζονται ὡς προανάκρουσμα τῶν ἔργων τῆς τελευταίας δεκαετίας, κατὰ τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται συνειδητὴ καὶ σαφῆς σχέσις πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ὁ Ρίλκε διακρίνει αὐστηρῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Εἰς μίαν ἐπιστο-λὴν, γραφεῖσαν τρία χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του, βεβαιώνει ὅτι τὸ χριστιανικὸν βίωμα ἔξαφανίζεται ὄλοεν περισσότερον ἀπὸ τὸν ὀρίζοντά του. Ἡ αἰτία τῆς ἀποκρούσεως ταύτης τοῦ ἐκκλησια-στικοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι διττή. Πρῶτον τὸ δόγμα περὶ προ-πατορικῆς ἁμαρτίας καὶ δεύτερον ἡ ἄρνησις τῶν ἐπιγείων ἀξιῶν χάριν τοῦ Ἐπέκεινα. Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν ἀναγινώσκο-μεν τὰ ἑξῆς : «Ἡ γνώμη ὅτι εἴμεθα ἁμαρτωλοὶ καὶ ὅτι χρήζο-μεν ἔξαγορᾶς ὡς προὑποθέσεως τῆς προσεγγίσεώς μας εἰς τὸν Θεόν, ἀντιτίθεται διαρκῶς περισσότερον εἰς μίαν καρδίαν, ἢ ὁποία κατενόησε τὴν γῆν». Καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἐργάτου

εὐρίσκομεν μομφὰς κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ποὺ ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ Nietzsche γνωστιάς. Καθόλου ἢ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας ἦτο δι' αὐτὸν δι' ὅλου τοῦ βίου ζήτημα δευτερευούσης ἐντελῶς σημασίας. Τοῦτο ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν καὶ ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Ἡ περὶ αὐτοῦ πεποιθήσεις διαφέρει τώρα πολὺ ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ἐκφράσει πρότερον, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἀνεκδότους ἔτι «Ὁραματισμοὺς τοῦ Χριστοῦ». Εἰς μερικὰ ἐκ τῶν ποιημάτων τῆς δεκαετίας αὐτῆς, ὡς π.χ. εἶναι ἡ «Κάθοδος εἰς τὸν Ἄδην», ἢ «Ἐμμαοὺς» καὶ προπάντων ἡ «Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου», διατυπώνει τὴν νέαν του σχέσιν πρὸς τὸν Χριστόν. Ἐκφράζει δι' αὐτῶν τὸ ὑπεράνθρωπον, τὸ ὑπερβατικόν, τὸ θεῖον, ὅπερ διαισθάνεται ὑπάρχον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωτῆρος. Εἰς τὰ «Νέα ποιήματα» βλέπει τὸν Ἰησοῦν ὡς ἄνθρωπον, ὡς θρησκευτικὴν μεγαλοφυΐαν. Εἰς τὰ πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα τοῦναντίον ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν πνεύματος ἁγίου ἔμπλεων Χριστὸν τοῦ Κυρίου. Ἰδίᾳ ἢ «Ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου» ἐκφράζει κατὰ ἀνυπέροβλητον τρόπον τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι λέγει περὶ αὐτοῦ, ὑπενθυμίζει τὰ βαθυστόχαστα καὶ πλήρη εὐλαβείας λόγια τοῦ Goethe σχετικὰ πρὸς τὸν Χριστόν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἀμαυρώνει κατ' ἀρχὰς τὴν θεϊαν μορφήν τοῦ Ἰησοῦ, συμβαλλούσης καὶ τῆς σφαλερᾶς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς. Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου δρόμου πρὸς τὸ μέλλον, ὅπου κανεὶς πλέον δὲν ἀναμένεται ἐκτὸς μόνον τοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζεται πάλιν εἰς τὸν ψυχικὸν ὄριζοντα τοῦ ποιητοῦ ὁ Χριστὸς καὶ ἐρμηνεύεται ὡς τὸ μέλλον. Διότι ὁ Ρίλκε διαισθάνεται τώρα καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην αὐτῆς. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν μητέρα του ὁμιλεῖ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1923 περὶ τῆς χάριτος, τῆς ὁποίας ἔλαβε πλέον πείραν. Καὶ ὁ J. R. von Salis διηγεῖται ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν πρόθεσιν κατὰ τὸ ὕστατον ἔτος τῆς ζωῆς του νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, διὰ τῆς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἀγάπην πρὸς αὐτόν, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι τὸν Θεὸν ἠμποροῦμεν νὰ εὕρωμεν μόνον ἐφόσον εἶναι ἐνεργὸς καὶ ἢ εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἀγάπην ἀνταποκρινομένη θεία ἀγάπη καὶ σπεύδει πρὸς βοήθειαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ρίλκε εἶναι ξένος πρὸς τὴν δογματικῶς καθωρισμένην καὶ κατὰ

παράδοσιν εὐσέβειαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῷ νεώτερον πολιτισμῷ στηρίζεται τόσον πολὺ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἐρμηνείας τοῦ κόσμου, ὥστε νὰ εἶναι εἰς αὐτὸν αὐτονόητοι μερικαὶ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν δυνατὰ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅλοι ζῶμεν ἀπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν πιστοὶ ἢ ἄπιστοι ἀνήκομεν τοῦλάχιστον εἰς τὸν λεγόμενον μὴ συνειδητὸν χριστιανισμόν, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψε πρῶτος ὁ Fichte. Ἀκουσίως ἢ ἐκουσίως εἴμεθα διαποτισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα του. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀποπνέει καὶ τὸ ἔργον καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ Ρίλκε. Ἐν τῇ σχέσιν του πρὸς τὸν χριστιανισμόν δὲν περιορίζεται ἕως ἐδῶ. Ὁμολογεῖ βαθμηδὸν τὸν Χριστὸν ὡς τὸν ἐπὶ γῆς φωτεινὸν ὁδηγὸν πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἀκόμη περισσότερον : Ζῆ τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τὴν ζωὴν του αὐτὴν θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν ὡς χαρακτηρισμὸς οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου μυστικοῦ Suso : « Ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν κτίσιν, ἐσχηματισμένος μὲ τὸν Χριστόν, τετελειωμένος μέσα εἰς τὸν Θεόν ». Ἡ ζωὴ του αὐτὴ εἶναι ἐσωτερικότης, σιωπηλὴ καὶ ταπεινόφρων, ἀκριβῶς ὅπως περιγράφει τὴν χριστιανικὴν ζωὴν ὁ Thomas a Kempis. Εὐστόχως λέγει ἡ Elisabeth von Schmidt-Pauli, ἡ ὁποία ἐγνώρισε τὸν Ρίλκε πλησιέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου, ὅτι σπανίως ἐνεσαρκώθη εἰς οἶονδήποτε ἐκ τῶν κηρῶν της ἢ θέλῃσις τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅσον βαθμὸν συνέβη τοῦτο διὰ τῆς ζωντανῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ. Ὅσακις ἀναστρέφεται κανεὶς αὐτὸν διὰ μέσου τῶν ἔργων του ἐνθυμεῖται αὐτομάτως τοὺς λόγους τοῦ Goethe περὶ τοῦ Schiller, μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ἔζη τὸ ἐξευγενίζον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις αὐτῆς πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ.

ΛΖ'.

Ἐν τῷ ἄρχοντι μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ρίλκε εἶναι ὁ πόθος τοῦ λυτρωμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἀνάγκη ὅπως ἀναγάγῃ ὅλας τὰς ἀξίας τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην, τὴν ὑψίστην ἀξίαν, ἣτις παρέχει νόημα εἰς πάντα τὰ ἐπίγεια, εἰς τὸν Θεόν. Διότι τὸ ἐνθάδε ἀφήνει ἀνικανοποίητον τὴν ψυχὴν του :

Ἡ ζωὴ μου ἢ σκληρὴ αὐτὴ ὥρα δὲν εἶναι,
ποῦ μέσα της μὲ βλέπεις τόσο βιαστικό,
Εἶμ' ἓνα δένδρο στὸ βάθος του μπροστά,
Εἶμ' ἓνα μόνον ἀπ' τὰ πολλά μου στόματα,
Κι' ἐκεῖνο, ποῦ νωρίτερα κλειδώνεται ἀπὸ ὅλα.

Ἄλλως τε ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατ' αὐτὸν περιορισμένον σκεῦος, ποῦ εἶναι πλήρες ἀπὸ ἀπεριόριστον οὐσίαν, ἀπὸ τὸ ὄντως ὄν, ἓνας μικρὸς κύκλος ζωῆς, ἐντεταγμένος μέσα εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς μεγάλης ζωῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀληθινὸν εἶναι, πρὸς τὸν εὐρύτερον θεῖκόν ὀρίζοντα, πρὸς τὴν οὐσιώδη ζωὴν. Διὰ τοῦτο φτερουγίζει γύρω ἀπὸ τὸ Ἄπειραντον, ὅπως ὀρχοῦνται κατὰ Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην αἱ οὐράνιαι δυνάμεις πέριξ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ οἱ ἅγιοι τοῦ Δάντη περὶ τὸ ἀπρόσιτον φῶς τῆς θεότητος. Ὅλος του ὁ βίος εἶναι ζήτησις τοῦ μεγάλου Ἀγνώστου, διηνεκῆς κραυγὴ πρὸς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεως, προσπάθεια πρὸς ἀποπνευμάτωσιν τοῦ σύμπαντος καὶ πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων. Τὰ ἔργα του σημειώνουν τοὺς διαδοχικοὺς σταθμοὺς τοῦ δρόμου πρὸς τὴν ἔρημον, πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, πρὸς τοὺς μακρυνοὺς ὀρίζοντας, ὅπου ἔξαφανίζονται τὰ ὄρια. Νοσταλγεῖ τὴν οὐσιώδη ζωὴν καὶ τὴν ζῆ κατὰ βαθμὸν, ποῦ διαρκῶς αὐξάνει. Διότι :

Τρομαγμένα καὶ χωρὶς νόημα εἶναι τὰ χρόνια,
Ἄν πίσω ἀπὸ τίς ματαιότητές των
Δὲν κυβερνᾷ κάτι, ποῦ μένει σταθερό.

Το κάτι αὐτὸ εἶναι ἡ οὐσία, τὸ πνεῦμα, ὁ λόγος. ὅστις δέον νὰ ἐνσαρκώνεται διαρκῶς καὶ βαθμηδὸν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων. Τὴν ἑπιπραγματοποίησίν του ἐπὶ τῆς γῆς θεωρεῖ ὡς μοναδικὴν του ἀποστολὴν ὁ ποιητής. «Ἐνόμισα πάντοτε ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς κάποιον ἀπὸ ἡμᾶς νὰ θεωρῆ ὡς ἰδιαιτάτην του ἀποστολὴν τὴν τελειωτικὴν ἀντικατάστασιν τοῦ πραγματικοῦ διὰ μιᾶς ὑψηλοτέρας καὶ καθαρωτέρας μεταμορφώσεως». Δικαίως λέγει ὁ Felix Braun ὅτι «ὁ Ρίλκε ὑπῆρξεν ὁ μόνος ποιητής, ποῦ δὲν ἦτο μόνον ποιητής, ὅταν ἔκαμνε στίχους. Οἱ ἄγγελοι δὲν ἦσαν διακόσμησις τῶν ποιημάτων ἢ ἀπλαῖ ἐπικλήσεις. Τὰ πνεύματα δὲν τοῦ ἔμεναν κρυμμένα». Θέλει νὰ ἐκταθῆ μέχρις αὐτῶν. Καὶ πιστεύει ὅτι αὐξάνομεν εἰς ὄλον ἐν μεγαλυτέραν ὑπάρξιν

ἀπὸ τὴν ἀφειτηρίαν τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἐνικανοποίητος ἀπὸ αὐ-
τὴν ὁρμῶ ἀπὸ τοὺς μικροὺς τῆς κύκλους εἰς διαρκῶς πλατυτέ-
ρους, μέχρι τοῦ ὑστάτου. Ὅστις εἶναι ἐφικτὸς ἐπὶ τῆς γῆς. Κατὰ
τὸν τρόπον τοῦτον μεθίσταται τὸ αἰσθητὸν ὅλον ἐν περισσώτερον
εἰς τὸ ἀόρατον καὶ ὑπεραισθητὸν καὶ διανοίγονται οἱ ὀρίζοντες
τῆς ὑψηλοτέρας ὑπάρξεως. Τοῦτο ἐννοεῖ, ὅταν γράφει εἰς τὸν
Witold von Hulewicz «τὸ παροδικὸν κρημνίζεται παντοῦ μέσα
εἰς μίαν βαθυτέραν ὑπάρξιν». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ πε-
ριορίση τὸ βίωμά του μέσα εἰς τὰ ὅρια τῶν ἐπιγείων μέτρων.
Ἐν τῷ Αἰωνίῳ, ὥστε ἀκούει διαρκῶς τὸ φύσημα τῶν θεϊκῶν καταγι-
δων καὶ τὸν παφλασμόν τῆς θείας ζωῆς. Ὅλοι αἱ βαθμίδες τῆς
ὑπάρξεως διήρχοντο διὰ τῆς φύσεώς του καὶ ἔγιναν μελωδικαὶ
χορδαὶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του. Τοιουτοτρόπως ὑψώνεται εἰς Ὁρ-
φέα, διὰ νὰ κλείσῃ ὀλόκληρον τὴν κτίσιν ἐντὸς τῆς μουσικότη-
τος τοῦ στήθους του. Ὡς τοιοῦτος συλλέγει τὰς σκορπισμένας
συλλαβὰς, ποὺ περιέχει ἡ γῆ, διὰ νὰ τὰς ἐνώσῃ εἰς λέξεις, εἰς
τὰς ἁρμονίας ἐκεῖνας, ποὺ γεννοῦν φρικιασμούς, ἐπειδὴ μέσα εἰς
αὐτὰς συγκραδαίνεται ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι μέτοχος δύο κό-
σμων, ὅπως ὁ Ὁρφεύς. «Καὶ ἂν δάκρυα ἐγέμιζαν τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς μερικῶν, ποὺ τὸν ἠτένιζαν διὰ μίαν στιγμὴν, αὐτὸ συνέ-
βαινε ἴσως ὄχι χάριν αὐτοῦ, ποὺ δὲν ἦτο παρὰ ἀπεσταλμένος μό-
νον, ἀλλὰ διότι ἐκεῖνο, ποὺ ἦτο ὀπίσω ἀπὸ τὸν ποιητὴν, τὸ τε-
ράστιον βασίλειον τοῦ πνεύματος, μετετόπιζεν ἀπὸ ἔτος εἰς ἔτος
καὶ ἐπλάτυνε τὰ ὅριά του, καὶ τὸν ἔσυρεν ὅλως διόλου ἐντὸς τῶν
κόλπων του. Αὐτὸ καὶ μόνον αὐτὸ ὑπάρχει μέσα εἰς τὰ βιβλία
του, ὅπως ἀνεγινώσκετο εἰς τὸ πρόσωπόν του. Καὶ ὅποιος τὸ
ἔβλεπε προσεκτικὰ, αὐτὸν τὸν συνεκλόνηζε τὸ μυστήριον». Ἐπι-
θυμῶν ἦτο μέτοχος δύο κόσμων καὶ μέσα εἰς τὸ στήθος του ἐπά-
λαιον δύο ψυχαί. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ βάθος παραμένει ἐνικανοποίη-
τος ὑπάρξιν. Διότι τὸ ἰδανικόν του διατρίβει εἰς τὴν σφαιρῶν
τοῦ ἀπροσίτου καὶ τοῦ ἀνεπιτεύκτου. Ἐν τῷ Αἰωνίῳ τε καὶ οἱ μέγιστοι
τῶν μυστικῶν σπανίως μόνον καὶ ὅσον διαρκεῖ μία στιγμὴ ἐπρα-
γματοποίησαν τὴν λύτρωσίν των διὰ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς θεό-
τητος. Οὐδὲν θαῦμα ἂν ὁ Ρίλκε γίνεται ὀλοκλήρως σιωπηλότερος,
ὅπως οἱ μεγάλοι ἅγιοι. Καὶ ὅπως αὐτοὶ φεύγει εἰς τὴν ἔρημον
τοῦ στήθους του, ἐπειδὴ μέσα εἰς αὐτὴν εὐρίσκομεν, ὅπως λέγει

ὁ Eckhart, τὸν πυρῆνα ἐκεῖνον, ὅστις συνορεύει πρὸς τὸν Θεόν.
Ἦ ὅπως ψάλλει μιὰ Δομινικανὴ περὶ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωonos :

Χωρισθῆτε ὅλως διόλου ἀπὸ τὸν κόσμον,
Τότε θὰ ζήσετε μέσα σας τὸν Θεό,
Βυθισθῆτε στὴ μοναξιά,
Καὶ θὰ τὸν νοιώστε.

Εἰς τὰ μυχαίτατα τῆς ψυχῆς, ὅπου ὁ ψυχικὸς πυρῆν, ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς βιώσεως ἢ συμμετοχῆ μας εἰς δύο κόσμους. Εἰς τὰ μυχαίτατα αὐτὰ προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ ὁ Ρίλκε, διὰ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν μεγάλην ζωὴν τοῦ αἰωνίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ δρόμος του κεῖται ἐπὶ τῆς εὐρείας ἐκτάσεως, ποὺ χωρίζει τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον κόσμον ἀπὸ τὸν ἐσωτερικόν. Καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς ὁδηγεῖ εἰς τὸν Θεὸν διὰ μέσου τῆς μεγάλης μονώσεως. Διότι πρέπει νὰ διασχίσῃ κανεὶς τὴν ἔρημον τῆς μοναξιάς διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ψυχικὸν πυρῆνα, ὅπου κατασιγάζεται ἡ δίψα του διὰ τῶν ναμάτων τῆς θείας ζωῆς. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν, ποὺ ἔγραψεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν Χριστουγέννων, ἐρμηνεύει τὴν γονυκλισίαν, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθεῖ τρόπον τινὰ τὸ σῶμα διὰ τοῦ βάρους του, ὡς ἔκφρασιν τῆς καθόδου μας εἰς τὰ βάθη τῆς φύσεώς μας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον ἠμποροῦμεν νὰ ὁμιλήσωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Εἰς τὰ βάθη ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἀποκαλύπτουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν οὐσίαν, τὸν μυστηριώδη λόγον τοῦ παντός, ἤρχισε νὰ καταβαίνη ὁ Ρίλκε, ἐπιτελῶν διὰ εὐρυνομένων κάθε φορὰν κύκλων τὸ φτερούγισμά του γύρω ἀπὸ τὸ θεῖον. Διότι γνωρίζει ὅτι ὁ ἀνώτερος, ὁ πνευματικὸς κόσμος εἶναι ἡ ἀληθινὴ πραγματικότης, πεπληρωμένη ἀπὸ περιεχόμενα, ποὺ ὑπάρχουν ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τοῦ χρόνου. Αἱ εἰκόνας, διὰ τῶν ὁποίων προσεπάθησε ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νὰ παραστήσῃ τὸ Ἄνωτερον τοῦτο, εἶναι κυρίως δύο : ἡ μία ὁμιλεῖ περὶ ἑνὸς Ἐπέκεινα, ἡ δὲ ἄλλη περὶ διαδοχικῶν βαθμίδων ἢ κύκλων, διὰ τῶν ὁποίων ἀγωνίζεται, ὡς λέγει ὁ Fichte, ὁ εὐσεβὴς ἄνθρωπος νὰ ἀνέλθῃ μέχρι τοῦ νοήματος τῆς θεϊκῆς ζωῆς. Ἄντὶ τοῦ ἑνὸς οὐρανοῦ ἔχομεν λοιπὸν ἐδῶ ἱεραρχίαν περισσοτέρων οὐρανῶν ἀναλόγων πρὸς τὰς βαθμίδας τῆς ἀγάπης, ὅπως εἰς τὴν τελευταίαν σκηνὴν τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ «Φάουστ». Καὶ ὅσον βαθύτερον προχωρεῖ ὁ ποιητὴς εἰς τὴν σὺλ-

ληψιν τοῦ θείου νοήματος τόσον περισσότερον ὑποχωροῦν τὰ αἰσθητά, μεταμορφούμενα εἰς ἀόρατα. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν πλησιάζομεν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μεταβάλλομεν τὰ φθαρτὰ εἰς αἰώνια. «Ὅλοι οἱ κόσμοι τοῦ σύμπαντος κρημνίζονται εἰς τὸ ἀόρατον, ὡς εἰς τὴν ἀμέσως βαθυτέραν των πραγματικότητα», γράφει εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην πρὸς τὸν Huliewicz. Μέσα εἰς τὸ ἀόρατον αὐτὸ διατρίβει ὁ Ρίλκε. Καὶ ὅσον περισσότερον εἰσδύει εἰς αὐτὸ τόσον ὀλιγώτερον ἱκανὸς καθίσταται πρὸς ἔκφρασίν του, ὅπως ὅλοι, ὅσοι ἀνέλαβαν τὴν κάθοδον πρὸς τὸ θεῖον. Ἄλλ' ὅμως ὀξύνονται αἱ αἰσθήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοιουτοτρόπως ἠμπορεῖ νὰ ἀκούῃ τὰς μελωδίας τοῦ Θεοῦ, πού ψάλλει διὰ τῆς κτίσεως, καὶ νὰ βλέπῃ τὰ ἴχνη του. Ὁ ζητητὴς γίνεται μύστης καὶ κατ' ὀλίγον ἀποβαίνει ἐπόπτης, ὅστις θεᾶται ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν του σκοπιὰν τὰ πάντα ὡς θεῖα καὶ ὡς ἀνθρώπινα συγχρόνως. Θὰ ἦτο ὅμως πλάνη ἂν ἤθελε νομίσει κανεὶς ὅτι ὁ Ρίλκε περιεφρόνει τὴν πραγματικότητα ἢ ὅτι περιεφρόνει τὴν παρατήρησιν τῶν αἰσθητῶν. Τὸ Βιβλίον τῶν Εἰκόνων, τὰ Νέα ποιήματα κλπ. εἶναι δείγματα τῆς ἱκανότητος πρὸς προσαρμογὴν τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ εἰς τὰς ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ ἐκτὸς κόσμου. «Θαυμάζω καμμιὰ φορὰ μὲ πόσῃ προθυμίᾳ ἀφήνω ὅλα, ὅσα προσδοκῶ, χάριν τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑποφέρεται». γράφει κάπου εἰς τὸν Malte Laurids Brigge». Κλίνει τὰ γόνατα ἐνώπιον τῆς θειότητος τῆς ζωῆς, πού ἐκ τῶν ἔνδον συνέχει τὰ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ πᾶν. Εἶχε κατατόνησιν διὰ τὰς κοσμικὰς πλευρὰς τῆς ζωῆς καὶ διὰ τὰς χαρὰς πού περικλείει καὶ αὐτὸς ὁ καθημερινὸς βίος. «Μὴ λησμονεῖτε ποτὲ πῶς ἡ ζωὴ εἶναι κάτι τὸ λαμπρὸν καὶ τὸ θεῖον». Ὅλα μεταβάλλονται διὰ τοῦτο δι' αὐτὸν εἰς γλῶσσαν, ὅλα πρέπει νὰ ἀκουσθοῦν καὶ νὰ νοηθοῦν. Μὲ ταπεινόφρονα διάθεσιν ὠτακουστεῖ. Καὶ ὡς ἀποστολὴν του αἰσθάνεται νὰ ἀνακοινώῃ ὅ,τι ἤκουεν, δεσμεύων αἰωνίους τόνους μέσα εἰς λέξεις. Ἀκροᾶται τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, πού κραδαίνεται εἰς τοὺς παλμοὺς τῶν ὄντων καὶ πού ψάλλει εἰς τὴν καρδίαν τῶν κτισμάτων του :

Ἐνα μεγάλο εἶναι ὁ κόσμος θάμμα.
 Νοιώθω πῶς κάθε ζωὴ κάποιος τῆ ζῆ.
 Μὰ ποιὸς λοιπόν ! Τὰ πράγματα,
 πού σὰν μελωδία ἀπαιχτη

Τὸ δειλινὸ σὰν μέσα σ' ἄρπα στέκουν ;
 Οἱ ἄνεμοι, πού ἀπὸ τὰ νερὰ φουσοῦν,
 Τὰ κλαδιά, πού σημεῖα τόνα στ' ἄλλο κάνουν,
 Τὰ λούλουδα, πού κλώθουν μυρωδιές,
 Τῶν δένδρων οἱ μακρὲς σειρές, πού φθίνουν,
 Τὰ ζῶα τὰ ζεστὰ πού ἐδῶ κ' ἐκεῖ πλανῶνται,
 Τὰ πουλιὰ πού παράξενα πετάγονται ;

Μὰ ποιὸς λοιπὸν τὴν ζῆ ! Τὴν ζῆς, Θεέ μου, ἐσύ ;

“Ὅπως διὰ τὸν J. Böhme, εἶναι καὶ διὰ τὸν Ρίλκε ὁ Θεὸς ἡ καρδιά τῆς φύσεως. Καὶ ὅπως ἐκεῖνος αἰσθάνεται καὶ αὐτὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα νὰ γεμίζῃ τὴν σύνολον φύσιν, καθ' ὃν τρόπον γεμίζει ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα, μορφοποιοῦσα καὶ ζωογονοῦσα αὐτό. Τὸ θεῖον αὐτὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ καθένας κλεισμένον μέσα εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ εἶναι του, ἐξέφρασε διὰ τῆς τέχνης του τόσον καθαρὰ ὁ ποιητής, ὥστε ἀνέλαμψε τόσον μέσα εἰς τὴν ἰδικὴν του ὅσον καὶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν παμπόλλων ἄλλων. Δι' αὐτὸν ἰσχύει ὅλως διόλου τὸ ρητόν, πού ἀνέγνωσε κάποτε ἐπάνω εἰς οἰκιακὸν σκεῦος : «“Ὅλοι μποροῦν νὰ ζωγραφίσουν λουλούδια, μὰ ἄρωμα χαρίζει μόνον ὁ Θεός». Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον συνεκλόνηζε τὰς καρδίας ἐκείνων, ὅσοι εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ τὸν συναντήσουν εἰς τὸν δρόμον τους, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἔκαμνε νὰ ἦχῃ μέσα εἰς τὰς καρδίας των ἡ μουσικὴ τοῦ Θεοῦ, βασικὸν θέμα τῆς ὁποίας εἶναι ὁ στίχος τοῦ θεηλάτου ποιητοῦ : «“Ὁφείλεις νὰ ἀλλάξῃς τὴν ζωὴν σου». Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι ἡ ποίησις του ἐξαγιάζει καὶ μεταθέτει τὴν ψυχὴν εἰς ἑορταστικὴν διάθεσιν. Ἄλλως τε ἀντικείμενον τῆς νοσταλγίας του δὲν εἶναι, ὅπως παρὰ τῷ Stefan George, ὁ ὠραῖος, ἀλλὰ ὁ ἅγιος ἄνθρωπος. Ὁ George ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὠραίαν μορφήν καὶ κατέχεται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς θεοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ρίλκε τοῦναντίον ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὠραιότητα τῆς ψυχῆς καὶ συναισθάνεται τὸ χάσμα, πού χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Ἐκεῖνος ρέπει πρὸς δύναμιν καὶ ἐπιρροήν, οὗτος πορεύεται εἰς τὴν ἔρημον. Ἡμπορεῖ νὰ ἀγαπᾷ ἀκόμη, ἀλλ' ὄχι νὰ ἀγαπᾶται, ὄχι πλέον νὰ δέχεται, ἀλλὰ νὰ δίδῃ. Κοινὸν εἰς ἀμφοτέρους εἶναι τὸ ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς συμπαθείας στηριζόμενον κοσμικὸν συναίσθημα, τὸ ὁποῖον ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν Hofmannesthal, τὸν Mombert, τὸν Von Scholz.

Καὶ οἱ δύο ζητοῦν τὸν λυτρωμόν, τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν διάσπασιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀτέλειαν τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ George ἐκδέχεται τὸν Θεὸν ὡς τὸ κάλλος, τὸ ὁποῖον ταυτίζει πρὸς τὴν θείαν ἀρχὴν τοῦ σύμπαντος καὶ ἅμα θεοποιεῖ μὲν τὸ σῶμα, σωματοποιεῖ δὲ τὸν Θεόν, παριστάνει ὁ Ρίλκε αὐτὸν ὡς ἀπόλυτον ἠθικὴν βούλησιν, ἧτις δέον νὰ ἀναλαμβάνεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον στήθος, ἵνα πραγματοποιηθῇ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ὁ George διαπνέεται ἀπὸ τὴν θέλησιν νὰ μεταβάλῃ τὸν χρόνον, τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀνθρώπινην προσωπικότητα εἰς κάτι τὸ αἰώνιον. Ἄλλὰ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ, δὲν στεροῦνται ἐξωτερικότητος, ὅπως καὶ ἡ ἔρημος, εἰς τὴν ὁποίαν καταφεύγει, εἶναι μᾶλλον γεωγραφικὴ ἔννοια. Εἰς τὰς γενεὰς τοῦ παρόντος, αἱ ὁποῖαι τὸν ἀνεκάλυψαν πάλιν, ὅπως ἀνεκάλυψαν καὶ τὸν Kierkegaard καὶ τοὺς ὕμνους τοῦ Hölderlin, χαρίζει τὸ ποιητικὸν κήρυγμα, τὸ ὁποῖον ψάλλει εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, καὶ βοηθεῖ, ὅπως βαστάσωμεν τὸν πόθον τοῦ λυτρωμοῦ καὶ τὸν μεγάλον πόνον. Διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ πόθου ἐκείνου καὶ διὰ τὴν ἀνακούφισιν ἀπὸ τὸν πόνον ἠγωνίζετο ὁ λεπτὸς καὶ εὐαίσθητος ποιητής. Ὑπέφερε χάριν τοῦ Θεοῦ, ποὺ κλείει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν εἰς τὰ βάθη τοῦ στήθους του, καὶ ἐπορεύθη τὸν δρόμον τοῦ ἐρημικοῦ ἀνθρώπου, ποὺ νοσταλγεῖ τὸ Ἄπεραντον. Ἡ νοσταλγία αὐτὴ τὸν παρακολουθεῖ ὡς σιγηλὴ μουσικὴ καθ' ὅλον του τὸν βίον. Ἀπὸ αὐτὴν ἐκπηγάζει ὁ λυρισμός του, ὡς πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπερέχει ὅλων τῶν συγχρόνων του. Ἡ μελωδία τῶν λέξεων, αἱ πλήρεις ὁμορφιάς καὶ σοφίας ὠδαί, τὰ τραγούδια, ποὺ ἀποπνέουν τὸ μυστήριον. Εὐστόχως παρομοιάζει τὸν ποιητὴν ἡ Δώρα Heidrich-Herxheimer πρὸς λύραν, ποὺ ἐχρησιμοποίησεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ σκορπίσῃ λεπτούς, τρυφερούς, ἀνηκούστους ἕως τώρα τόνους. Καὶ πολλῶν ψυχῶν αἱ χορδαὶ συνηχοῦν μαζί τους.

ΛΗ΄.

Ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή, τὴν ὁποίαν συνέθεσεν ὁ ἴδιος διὰ τὸν τάφον του, εἶναι ὁ λακωνικώτερος καὶ συγχρόνως ὁ αὐθεντικώτερος χαρακτηρισμὸς τῆς φύσεώς του καὶ τῆς ποιήσεώς του :